

ROMÂNĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ: ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE PENTRU UN MANUAL DE AVANSAȚI (C1–C2)

ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: THEORETICAL
AND PRACTICAL MATTERS FOR AN ADVANCED
LEARNERS' TEXTBOOK

(Abstract)

This article deals with Romanian as a foreign language from both a theoretical, and a practical perspective. Considering the fact that there are little to no available materials for advanced learners of Romanian, my main purpose here is to propose a textbook for the use of these students. My textbook observes the general criteria mentioned under the levels C1 and C2 in the Common European Framework of Reference for Languages and is in line with available textbooks for other languages spoken throughout the European Union (such as English, French or Spanish). With regard to communication vs. grammatical approaches to language teaching, I will adopt an intermediate solution, with more focus on communication (grammar being much more activated for beginners and intermediate learners).

Cuvinte-cheie: româna ca limbă străină, comunicare și/vs. gramatică, gramatică implicită/explicită, cursanți avansați.

Key-words: Romanian as a foreign language, communication and/vs. grammar, implicit/explicit grammar, advanced learners.

1. Introducere

Studiul de față face parte dintr-un proiect de cercetare postdoctorală, *Theory and Practice in Teaching Romanian to Students of Other Languages*, cu un grant aprobat de CNCS-UEFISCDI, cod proiect PN-II-RU-PD-2011-3-0297. Accentul va cădea pe modul în care se predă limba română străinilor înscriși la cursurile Anului pregătitor organizat la Facultatea de Litere a

Universității din București. Experiența mea în domeniu include, pe lângă cursurile de la Anul pregătitor, participarea, până în prezent, la două ediții succesive ale Școlii de vară „Limbă, cultură și civilizație românească”, găzduite de universitatea bucureșteană.

Dacă pentru nivelurile de începători există o literatură destul de bogată și variată (mai ales în ultimii ani, când, odată cu intrarea României în Uniunea Europeană, interesul pentru studiile efectuate în țara noastră a crescut semnificativ, după cum reiese și din numărul de studenți înscriși la cursurile Anului pregătitor), cursanții (mai) avansați nu au la dispoziție decât o gamă foarte redusă de resurse. Drept care, am considerat oportun să dezvolt un manual de română ca limbă străină pentru avansați. Nivelul ales este C1-C2, conform Cadrului comun european de referință pentru limbi străine.

La nivel teoretic, mă vor interesa metodele de abordare a românei ca limbă străină (metode cu gramatică explicită vs. implicită, metode gramaticale vs. de comunicare), prezentând avantajele și dezavantajele fiecăreia. Așa cum am menționat mai sus, partea practică se va fructifica prin propunerea unui manual de avansați, cu o structură care consider că va fi de mare ajutor tuturor celor interesați, după cum s-a dovedit și în cei doi ani în care manualul s-a aflat în faza de testare.

2. Metode tradiționale și moderne de predare a românei ca limbă străină

Înainte de a detalia tipurile de metode, țin să fac unele precizări referitoare la manualele existente în acest moment (o analiză similară se regăsește într-un alt articol al meu, Geană (2012), de unde am preluat o serie de informații redată în această secțiune). Pe de o parte, există manualele mai vechi, care cunosc reeditări, preluări sau adaptări. În această categorie se înscrie așa-numitul manual Brâncuș (scris de Grigore Brâncuș, Adriana Ionescu și Manuela Saramandu), considerat de bază și recunoscut ca atare. De orientare structuralistă, în manual predomină tiparul (uneori prea) gramatical, uzul limbii fiind adesea forțat în favoarea justificării utilizărilor strict structurale. Pe de altă parte, manualele mai „moderne” pleacă de la premisa că studenții au deja cunoștințe de franceză sau engleză (aceste manuale fiind bi-, tri- sau, mai rar, plurilingve). Numai că, din experiență, cursanții provin adesea din țări în care nu se vorbesc limbile menționate mai sus, ci limbi îndepărtate tipologic de română (cum ar fi limbile arabă, chineză, persană, turcă). Consider că, în unele cazuri, deși bine intenționate, aceste manuale pierd multe informații de ordin cultural și, mai ales, intercultural.

Soluția se găsește la mijloc, în sensul că, deși nu le place gramatica, studenții au nevoie de regulile flexionare și combinatorice pentru a putea vorbi corect românește. Pornind de la Krashen (1981), voi opera cu distincția achiziție vs. învățare. Prin achiziția limbajului se înțelege „interiorizarea” subconștientă a gramaticii, specifică așadar copiilor când învață să vorbească

(prin urmare, nu se încadrează în tematica analizată în acest articol), iar prin învățarea unei limbi voi înțelege formularea explicită a noțiunilor de gramatică. Lucrarea de față are în vedere deci numai procesul de învățare. Spre deosebire de Krashen (1981), voi presupune că procesul de învățare a unei limbi străine implică atât formulări explicite, cât și implicite ale noțiunilor de gramatică. Voi folosi sintagme precum învățare explicită / învățare implicită cu sensurile preluate din psihologia cognitivă (în special Reber (1976) și (1993)).

Chiar dacă voi opera cu termeni precum *tradițional* și *modern*, în acest punct al discuției nu sugerez niciun sens suplimentar asociat celor doi termeni. Prin metode tradiționale, mă voi referi la acelea bazate pe gramatică, formulare explicită a principiilor de gramatică (motiv pentru care voi folosi și sintagma *metode explicite*). Metodele zise „moderne” sunt cele axate pe comunicare, minimizarea noțiunilor de gramatică prin organizarea acesteia folosind mijloace implicite (voi opera cu sintagma *metode implicite*). Pentru conștientizarea proceselor de învățare, Schmidt (2001) identifică următoarele aspecte:

- intenționalitate (învățare incidentală vs. intențională);
- atenție (învățare supravegheată vs. nesupravegheată);
- conștientizare (învățare implicită vs. explicită);
- control (procesare automată vs. controlată).

Pe de o parte, învățarea implicită se presupune că nu prezintă nici intenționalitate, nici conștientizare (Elis 1994, 2009, *inter alia*). Pe de altă parte, învățarea explicită a unei limbi implică și intenționalitate, și conștientizare, cu date formale pentru identificarea structurilor specifice. După cum susține Hulstijn (2002: 206), învățarea explicită „este un proces conștient și deliberat de formare a conceptelor și de asociere a acestora” (*traducerea mea*). În analiza eficienței celor două metode de predare (implicită și explicită), rezultatele testelor au arătat (Ellis et al. 2009: 8) că:

- au existat dovezi clare de învățare implicită;
- nu au existat diferențe substanțiale între rezultatele obținute de cele două grupe supuse diferit metodelor de învățare;
- rezultatele obținute de grupul supus metodelor explicite de învățare au dovedit un grad mai mare de variație individuală.

Ellis (2009: 11-15) oferă câteva direcții de diferențiere a cunoașterii implicite de cea explicită, neîmpărtășind întru totul viziunea chomskyană asupra limbajului (în termenii gramaticii universale), adoptând viziunea psihologiei cognitive. Astfel:

- cunoașterea implicită este tacită și intuitivă, pe când cunoașterea explicită este conștientă;
- cunoașterea implicită este procedurală, pe când cunoașterea explicită este declarativă;
- cunoașterea implicită este disponibilă prin procesare automată, pe când cunoașterea explicită este în general accesibilă numai prin procesare controlată;

- exprimarea standard într-o limbă străină se bazează pe cunoașterea implicită, dar dificultatea de a rezolva exerciții de limbă poate avea ca rezultat încercarea studentului de a exploata cunoașterea explicită;
- cunoașterea implicită este evidentă numai în comportamentul verbal al studentului, pe când cunoașterea explicită se poate verbaliza;
- există anumite limite în privința capacității majorității studenților de a deprinde cunoașterea implicită, pe când cunoașterea explicită este se poate învăța în proporție foarte mare;
- sistemele de cunoaștere implicită și explicită ale unui student străin sunt distincte;
- exprimarea într-o limbă străină face apel la o combinație a noțiunilor de cunoaștere implicită și explicită.

În cadrul proiectului, am efectuat o serie de teste pentru a verifica eficiența metodelor implicite vs. explicite. Prezentarea detaliată se regăsește la Geană (2012). Desigur, fiecare dintre cele două metode are și avantaje, și dezavantaje. Întrucât obiectivul final al cursurilor de la anul pregătitor este ca studenții să poată să înțeleagă, să vorbească și să scrie corect în limba română (pentru a putea urma cursuri universitare cu predare în limba română, alături de colegi români vorbitori nativi), am optat pentru o abordare mixtă: și implicită, și explicită. Pentru a putea veni cât mai eficient în ajutorul studenților, am considerat că este importantă înțelegerea exactă a punctelor forte vs. slabe ale fiecărui tip de abordare în parte.

Astfel, pe de o parte, pentru metodele explicite, punctele forte ar fi: limba română are morfologie (foarte) bogată; la predarea a două moduri verbale (conjunctiv și condițional optativ), valorile sunt prea legate de modalizare; lingvistica contrastivă ajută mult. Punctele slabe ar fi: studenților nu le (prea) place gramatica; mai ales pentru studenții de la anul pregătitor (cei mai mulți aleg să urmeze apoi Medicina), prea multe informații gramaticale se dovedesc ineficiente pe termen lung; nu toți studenții își doresc să ajungă lingviști sau să cunoască foarte în detaliu explicația teoretică a fiecărei noțiuni gramaticale pe care o folosesc.

Pe de altă parte, punctele forte ale metodelor implicite ar fi: studenții își îmbunătățesc rapid abilitățile de comunicare, contextele variate și reale i-au făcut să-și activeze cunoașterea implicită; repetiția e mama învățaturii! Dintre punctele slabe ale acestor abordări, menționez: unii studenți sunt timizi; studenții provin din culturi foarte diferite, iar comunicarea, din nefericire, nu este întotdeauna o opțiune (fundalul cultural este extrem de relevant, fapt ignorat destul de mult); unii studenți nu pot învăța fără expunerea formală a noțiunilor de gramatică.

3. Româna ca limbă străină: manual pentru avansați (C1-C2)

Ca obiectiv principal, manualul insistă pe învățarea și aprofundarea structurilor complexe ale limbii literare standard (atât în scris, cât și în vorbire), luând în calcul diversitatea stilistică, variația sincronică, elementele de structură dialectală ș.a. Structural, vor fi 10 unități cu 4 secțiuni fiecare, urmate de cinci teste recapitulative. Metoda propusă și adoptată merge dinspre comunicare (prin exploatarea la maximum a primelor două secțiuni) spre gramatică (secțiunea a treia). Testarea metodei a avut loc în anii universitari 2011-2012 și 2012-2013, precum și la Școala de vară „Limba română, cultură și civilizație românească”, în perioada iulie-august 2013 și 2014.

Cursanții proveneau din medii lingvistice diferite: la Anul pregătitor, de la Departamentul de limba română al Universității din Beijing, China, iar la școala de vară, din țări precum Belgia, Bulgaria, Emiratele Arabe Unite, Franța, Grecia, Israel, Japonia, Marea Britanie, Serbia. Toți vorbeau deja foarte bine limba română, sarcina mea fiind de a le perfecționa înțelegerea (partea audio) și exprimarea (scrisă și orală).

La sfârșitul cursului, toți studenții au fost rugați să facă o evaluare, insistând asupra aspectelor pozitive și, mai ales, negative. La școala de vară, dat fiind caracterul mai puțin formal, am putut discuta mai în detaliu cu studenții, mai ales ca mulți aveau la bază o pregătire filologică temeinică.

Rezultatele testării metodei propuse mi-au confirmat că textele trebuie să fie, în primul rând, reale (din romane, ziare, jurnale etc.), cât mai variate și, posibil, cât mai actuale (toți au fost mulțumiți să regăsească la surse texte apărute preponderent după 2010). Tematica abordată de aceste texte trebuie, de asemenea, să acopere o gamă cât mai largă și interesantă (pentru a se putea lansa în discuții pre- și postlectură).

Exercițiile audio(video) sunt mai problematice din mai multe puncte de vedere, de vină fiind, mai ales, infrastructura (sălile nu sunt bine izolate fonic, aparatura nu se poate regla corespunzător, înregistrările nu sunt întotdeauna de calitate etc.). Totuși, au fost apreciate scurtmetrajele unor tineri regizori români sau preluările din emisiunile radiofonice sau televizate de actualitate. Din testările de la toate nivelurile de până acum, exercițiile audio sunt cel mai greu de rezolvat și dau cele mai mari bătăi de cap studenților. În manual, am optat pentru includerea unor fișiere ale radioului public, disponibile pe internet, pentru a evita problemele legate de drepturile de autor.

Structura limbii contemporane, la nivel de avansați, prezintă un mare interes, tocmai pentru că studenții conștientizează necesitatea stăpânirii cu precizie a noțiunilor gramaticale. Pe lângă reluarea elementelor de morfologie (flexiune nominală, verbală etc.), de interes sunt și formele corecte conform DOOM2, pe baza cărora am și conceput o serie de exerciții.

Fără de alte cursuri RLS pe care le-au mai făcut, am fost felicitat pentru modul „european” de organizare a materiei și de testarea finală, în conformitate

cu pașaportul lingvistic european. Studenții școlii de vară, de altfel, au și dat testarea pentru pașaportul european, pe care l-au promovat integral.

Desigur, pe măsură ce studenții progresează și au o bază solidă a gramaticii, metodele axate pe comunicare se pot fructifica mai ușor. Prin obiectivele asumate în cadrul proiectului postdoctoral enunțat în introducere, manualul pentru avansați reprezintă partea aplicativă a cercetării, venind să acopere o zonă exploatată insuficient în acest domeniu al limbii române ca limbă străină, anume nivelul de avansați (C1-C2 în cadrul european comun de referință).

Opțiunea pentru realizarea unui manual de nivel C1-C2 vine, așa cum am mai menționat, ca urmare a experienței personale în predarea românei străinilor de la anul pregător organizat de Facultatea de Litere a Universității din București, în care, pentru grupele de avansați, manualele existente pe piață în momentul de față nu răspund întru totul cerințelor studenților avansați. Totodată, vizitele de cercetare efectuate în cadrul proiectului au arătat că lectorii de română din străinătate nu au la dispoziție materiale suficiente pentru acest nivel, majoritatea manualelor optând pentru detalierea nivelurilor de începători. Nu în ultimul rând, succesul materialelor-suport concepute de mine în timpul Școlii de vară „Limbă, cultură și civilizație românească” (Facultatea de Litere, Universitatea din București) m-a îndemnat să detaliez acest proiect, sub forma manualului de față.

Ca orientare teoretică, acest manual răspunde tendințelor internaționale în domeniu, în sensul că are o componentă puternică de comunicare, în care se urmăresc dezvoltarea abilităților de exprimare scrisă și orală, dezvoltarea abilităților de ascultare și de procesare a unui material audio, precum și cunoașterea în profunzime a elementelor specifice care țin de limba, de cultura și de civilizația spațiului românesc.

În același timp, dat fiind caracterul morfosintactic adesea complex al limbii române, am optat și pentru includerea unor exerciții de gramatică (în sensul larg), așa cum se regăsesc, de altfel, în toate culegerile pentru pregătirea unor teste de limbă recunoscute la nivel mondial (am folosit ca model, mai ales, manuale franțuzești și englezești). Pentru a integra componenta culturală, se regăsesc și diverse informații cu caracter metodologic, istoric, cultural și de civilizație.

Așadar, la nivel de structură, manualul se organizează în jurul a zece unități distincte. Fiecare unitate este de întindere aproximativ egală, urmărind sistematic fundamentarea unor abilități precum: înțelegerea textului scris (din domenii diverse: literatură, filozofie, presă, on-line etc.), înțelegerea textului audio (în acest manual, din cauza greutății obținerii drepturilor de autor pentru realizarea unui suport audio atașat, am optat pentru folosirea fișierelor disponibile on-line pe contul de *youtube* al postului public Radio Romania Cultural, care deține toate drepturile aferente acestor fișiere), structura limbii contemporane (primele cinci unități tratează dificultățile de la nivelul propoziției, iar ultimele cinci se referă la structura frazei), la care se adaugă

o parte pe care am denumit-o „Extra”, în care studentului străin de nivel avansat i se prezintă diverse aspecte privitoare la limba, cultura și civilizația românească.

În plus față de cele zece unități, am propus o serie de teste recapitulative, cinci la număr, prin care se urmărește fundamentarea cunoștințelor acumulate până la nivelul C1-C2. Testele urmează structuri diferite, tocmai în ideea oferirii unui cadru cât mai amplu și complex de situații de limbă.

La sfârșit, manualul include și cheia exercițiilor, prin care cursanții își pot verifica răspunsurile (fie direct, fie sub îndrumarea unui profesor). Răspunsurile sunt uneori însoțite și de scurte explicații teoretice, acolo unde autorul a simțit nevoia, mai ales pentru evitarea ambiguităților.

Se face însă mențiunea că, pentru unele exerciții, se oferă doar o soluție model, neexcluzându-se astfel posibilitatea ca și alte răspunsuri să fie corecte. Este vorba aici mai ales de exercițiile în care studenților li se cere să continue sau să reformuleze anumite enunțuri. De asemenea, răspunsurile la întrebările de la înțelegerea textului scris și audio sunt orientative, în sensul axării pe informația conținută, care cel mai adesea se poate exprima și cu alte mijloace lingvistice decât cele sugerate.

Consider astfel că manualul de față va fi de folos tuturor celor care vor să deprindă la nivel avansat limba română, putând fi utilizat cu succes de studenții din Anul pregătitor (mai ales în al doilea semestru), de profesorii și cursanții de la lectoratele de română din străinătate, de cei care organizează cursuri de română prin institute culturale, precum și în orice alt mediu de studiu în care este necesar un manual de română pentru avansați.

4. Concluzii

În articolul de față, am prezentat rezultatele cercetării teoretice desfășurate în cadrul proiectului postdoctoral *Teorie și practică în predarea limbii române studenților străini*. Deși abordarea teoretică și metodele de predare au vizat toate nivelurile de competențe din cadrul comun european de referință pentru limbi străine, partea practică a proiectului am decis să se axeze pe româna pentru cursanții de nivel avansat, întrucât în literatura de specialitate nu există suficiente materiale care să acopere această latură.

Am plecat de la testarea în permanență a metodelor tradiționale și a celor moderne atât separat, cât și intercalat. În cadrul acestor metode, repet, nu am operat cu distincții privind calitatea acestora la modul general; astfel, o metodă tradițională nu înseamnă automat și una învechită, deci exclusă de la predare, și invers, o metodă modernă nu duce automat la succes în învățare. Avantajele metodelor tradiționale se leagă de caracterul puternic morfologic al limbii române (care trebuie explicat sistematic), de explicarea anumitor valori de modalizare (la conjunctiv și condițional-optativ, de exemplu), fiind și un domeniu unde ajută mult lingvistica contrastivă. Dezavantajele țin mai degrabă

de inapetența cvasigenerală a cursanților față de gramatică, mai ales în cazul unor studenți care nu vor urma studii filologice.

Metodele axate pe comunicare au ca avantaj faptul că studenții își dezvoltă mai repede capacitățile de comunicare, multitudinea de exemple făcându-i și să fie capabili să genereze contexte variate. Totuși, unii studenți sunt mai timizi și provin din culturi în care comunicarea directă nu este chiar prima opțiune, pe când alții își doresc cu disperare o structurare a informațiilor de ordin gramatical (mai ales la nivel morfologic).

De altfel, testele pe care le-am efectuat cu studenții de-a lungul celor doi ani în care a avut loc cercetarea postdoctorală m-au îndreptățit să adopt o perspectivă mixtă. Astfel, pe de o parte, metodele cu gramatică explicită au dus la însușirea acestora de către cursanți (cu efort mare, dar cu rezultate foarte bune), enunțurile create au demonstrat un grad mare de diversitate și individualitate, compunerile au demonstrat resurse lingvistice temeinice și, în cele din urmă, comunicarea s-a dovedit eficientă, corectă și variată.

Pe de altă parte, la grupele în care am testat metodele cu gramatică implicită, studenții au făcut un număr mare de greșeli morfologice și de uz; pornind de la exemplele de pe tablă, studenții au făcut enunțuri repetitive, neclare, nediversificate, ba chiar irelevante, nedovedind clar dacă au deprins implicit mecanismul morfologic exemplificat. La scrierea creativă, nu au exploatat suficient valorile modale ale verbelor la conjunctiv și condițional-optativ, de exemplu, ci au preferat să se rezume la contexte simple, necomplicate, cu elaborare minimă. Chiar dacă s-a îmbunătățit cunoașterea implicită, limba a fost folosită în general inadecvat și/sau incorect. Astfel, am conchis că, pentru limba română, comunicarea nu se poate face fără gramatică, mai ales la nivelurile de începători. Cursanții străini trebuie să aibă o bază solidă de morfologie pentru a putea vorbi românește.

Manualul propus (și publicat între timp în 2014 la Editura Universității din București), partea practică a proiectului, a avut, de asemenea, o perioadă de testare. Opțiunea pentru structurarea manualului în zece unități cu patru secțiuni fiecare, la care se adaugă cinci teste recapitulative cu abordări diferite, s-a impus în vederea alinierii materialelor disponibile pentru limba română ca limbă străină cu diverse culegeri și manuale disponibile pentru alte limbi vorbite în Uniunea Europeană (engleză, franceză, spaniolă), folosind modelul pașaportului european, prin care se urmărește dezvoltarea celor trei competențe majore: înțelegere (ascultare și citire), vorbire (participare la conversație și discurs oral) și scriere (exprimarea în scris). Pe lângă acestea, am propus și o secțiune suplimentară, denumită „Extra”, în care am prezentat diverse informații despre limba, cultura și civilizația românească.

SURSE

- Brâncuș, Grigore, Adriana Ionescu, Manuela Saramandu, 2008, *Limba română – manual pentru studenții străini*, București, Editura Universității din București.
- Cojocaru, Dana, 2003, *You Can Speak Romanian!*, București, Editura Compania.
- Geană, Ionuț, 2014, *Limba română pentru străini. Manual pentru avansați (C1-C2)*, București, Editura Universității din București.
- Kohn, Daniela, 2009, *Puls – Manual de limba română pentru străini*, Iași, Editura Polirom.
- Platon, Elena, Ioana Sonea, Dina Vilcu, 2012, *Manual de limba română ca limbă străină (RLS). A1-A2*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- Pop, Liana, 2003, *Româna cu sau fără professor*, Cluj, Editura Echinox.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Gramatica limbii române. Vol. I. Cuvântul* (coord. Valeria Guțu Romalo), 2005, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M., Sala, M. 2002, *May We Introduce the Romanian Language to You/Connaissez-vous le roumain/Faceți cunoștință cu limba română*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Caragiu Marioțeanu, M., Savin E. 1993, *Rumanish fur Sie*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Casalis, Séverine, Emmanuelle Mathiot, Anne-Sophie Bécavine, Pascale Colé, 2003, „Conscience morphologique chez des apprentis lecteurs tout-venant et en difficultés”, în Fradin B. et al. (dir.), *Sillexicales n°3, “Les unités morphologiques”, Actes du 3e Forum de morphologie de Villeneuve d’Ascq, 19-21 septembre 2002*, p. 57-66.
- Creutz, Mathias, Krista Lagus, 2007, „Unsupervised Models for Morpheme Segmentation and Morphology Learning”, *ACM Transactions on Speech and Language Processing (TSLP)*, vol. 4, 1.
- Ellis, N. 1994, „Introduction: Implicit and explicit language learning: an overview”, în N. Ellis (ed.), *Implicit and Explicit Learning of Languages* (p. 1-31), San Diego, CA, Academic Press.
- Ellis, N. (ed.), 2009, *Implicit and Explicit Knowledge in Second Language Learning, Testing and Teaching. Multilingual Matters*, Bristol, Buffalo, Toronto.
- Geană, Ionuț, 2012, „Abordări gramaticale și de comunicare în predarea limbii române studenților străini”, în (ed. Elena Platon, Antonela Ariesan) *Noi perspective în abordarea românei ca limba străină / ca limbă nematernă*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Hulstijn, J. 2002, „Towards a unified account of the representation, processing and acquisition of second language knowledge”, *Second Language Research* 18, p. 193-223.
- Krashen, S. 1981, *Second Language Acquisition and Second Language Learning*, Oxford, Pergamon.

- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.) 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Reber, A. 1976, „Implicit learning of synthetic learners: The role of instructional set”, *Journal of Experimental Psychology, Human Learning and Memory* 2, 88: 94.
- Reber, A. 1993, *Implicit Learning and Tacit Knowledge: An Essay on the Cognitive Unconscious*, Oxford, Oxford University Press.
- Schmidt, R. 2001, „Attention”, în P. Robinson (ed.), *Cognition and Second Language Instruction*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Wagner, Jennifer, 2007, *Acquisition of Grammatical Morphemes in English as a Foreign Language Learners*, disertație, Oakland University.

Ionuț GEANĂ
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București
Universitatea din București